*Language Studies*, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Biannual Journal, Vol. 17, No. 1, Spring and Summer 2026, 1-22
https://www.doi.org/10.30465/ls.2026.15198.1535

# The Method of Translating Avestan Verbs into Pahlavi in Yasna 35-38

**Mahboobeh Mehdipour Rabouri*, Farah Zahedi****
**Changiz Mowlaee*****

## Abstract

Many inflectional and syntactic categories of the Avestan verbal system disappeared in transition from Old Iranian to Middle Persian. Consequently, the Pahlavi translator had to use the closest Pahlavi equivalent or make changes and substitutions when reconstructing Avestan verbal structures. This study examines the structure and method of translating Avestan verbs into Pahlavi (Zand) in four chapters of the Yasna Haptaŋhāiti, Yasna 35-38. The study has two parts. First, verbs whose tense remains unchanged are examined according to mood, person, and number. Second, verbs whose tense changes are analyzed. It also investigates Avestan moods that disappeared in Pahlavi, particularly the injunctive mood.

**Keywords:** Yasna, Haptaŋhāiti, Zand, verb, mood, voice.

## Introduction

The Yasna is a principal section of the Avesta consisting of seventy-two chapters. The Yasna Haptaŋhāiti, or "Yasna in Seven Sections," comprises Yasna 35-41 and is characterized by a style relatively close to that of the Gathas. Its Pahlavi

* Ph.D. in Ancient Iranian Culture and Languages, Islamic Azad University, Science And Research Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author), mehdipoor.mahboobe3@gmail.com
** Assistant Professor of Ancient Iranian Culture and Languages, The National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran, zahediut@gmail.com
*** Professor of Old Iranian Languages, Department of Ancient Iranian Culture and Languages, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages University of Tabriz, chmowlaee@tabrizu.ac.ir, cmowlaee@yahoo.com.au

Date received: 18/09/2026, Date of acceptance: 08/10/2026

translation and commentary, known as the Zand, is important for examining the transition from Avestan to Middle Persian. Pahlavi translators generally followed the Avestan text closely and preserved aspects of its sentence structure. However, differences between the grammatical systems could produce changes in meaning, ambiguity, and replacement of Avestan categories by Middle Persian equivalents.
The Avestan verbal system was richer than that of Middle Persian. It included several tenses, active and middle voices, and moods such as indicative, imperative, subjunctive, optative, and injunctive. It distinguished three persons and three numbers, including the dual. During the transition to Middle Persian, several categories disappeared, including the aorist, perfect, future, dual number, active-middle distinction, and injunctive mood. Other categories survived only in modified forms. These developments created a fundamental problem for the Pahlavi translator, who had to find grammatical and semantic equivalents for Avestan forms that no longer existed in Middle Persian.

## Materials and Methods

The material consists of the Avestan verbs and their Pahlavi counterparts in Yasna 35-38. The Avestan text is based primarily on the editions of Geldner and Hoffmann, while the Pahlavi text follows the editions and transcriptions of Dhabhar and Mackenzie. The study employs a descriptive and comparative method. Verbs are divided into two groups: those whose tense remains unchanged and those whose tense changes from Avestan to Pahlavi. These groups are examined according to changes in mood, person, and number, especially categories that disappeared or were modified in Middle Persian.

## Discussion and Results

The comparison demonstrates that some Avestan present indicative verbs were translated into Pahlavi without changes in tense, mood, person, or number. For example, yazamide is rendered by yazēm. Nevertheless, even when tense and mood remain unchanged, number may differ according to context and the translator's interpretation. Forms such as dadəmahi, cīšmahi, and huuąnmahi, all first-person plural forms in Avestan, illustrate that number was not always preserved.

One of the most important findings concerns the subjunctive mood. All subjunctive verbs occurring in Yasna 35-38 are translated as Middle Persian present indicatives. For example, the Avestan first−person plural subjunctive isāmaidē is

rendered by the Pahlavi expression xwāstār hēm. The translator instead uses an available Middle Persian construction to convey its meaning. The Avestan second-person singular subjunctive dåŋhē is also translated by the Pahlavi third-person singular indicative dahēd, showing that both mood and person may change.

The optative shows a similar pattern. The optative forms in Yasna 35-38 are not translated by corresponding Pahlavi optatives. Forms such as mainimadi, vaocōimā and varəzimā are rendered through indicative forms, while another optative is translated by a subjunctive. A second-person singular optative may also appear as a third-person singular indicative. Thus, when an Avestan mood lacked a direct equivalent, it was replaced by another available mood, particularly the indicative or subjunctive.

The disappearance of the injunctive mood is another significant aspect. Since the injunctive had no fixed temporal reference and disappeared from the Middle Persian verbal system, the translator replaced it with the nearest available Pahlavi forms. In the examples examined, Avestan injunctives are generally translated by simple past forms and, in some cases, present indicative forms. Avestan aorist injunctives such as varəmaidī and frauuaocāmā consequently appear in Pahlavi through constructions that no longer preserve the original category.

Imperative forms generally maintain closer correspondence between Avestan and Pahlavi. However, some third-person imperatives lose their original form and are translated by third-person plural present indicatives. This shows that the priority was not always formal correspondence but reproduction of meaning through Middle Persian resources.

Changes in tense are also observed. Avestan perfect forms may be translated by Pahlavi present indicative constructions or verbal nouns. For example, vaēdā is rendered through the Pahlavi compound present construction āgāh bawēnd, resulting in changes in both tense and number. Another example is ādā, whose interpretation has been disputed. Some scholars have interpreted it as a third-person singular perfect, while Bartholomae regarded it as a second-person singular imperative. The Pahlavi translation dahišn, a verbal noun, suggests that the translator understood the Avestan form in relation to the verb dā-. Thus, differences may reflect both grammatical adaptation and interpretation.

## Conclusion

The study demonstrates that the translation of Avestan verbs into Pahlavi in Yasna 35-38 was not a simple word-for-word transfer. The loss of important verbal categories in Middle Persian required the translator to use the closest grammatical and semantic equivalents and, when necessary, change mood, person, number, or tense. The main findings show that the disappeared injunctive was mainly replaced by simple past and, in some cases, present indicative forms; all subjunctive verbs were translated as present indicatives; optatives were replaced mainly by indicative and subjunctive forms; changes in person and number occurred in several constructions; and Avestan perfect forms were translated through present indicative constructions or verbal nouns. Some irregularities may also have resulted from misunderstanding or transmission by copyists with limited knowledge of Pahlavi. Overall, the Zand of Yasna 35-38 provides important evidence for understanding how the Avestan verbal system was adapted to the grammatical resources of Middle Persian.

## Bibliography

Abolghasemi, Mohsen. (1381), *Historical Grammar of the Persian Language*. 3rd ed. Tehran: SAMT. [In Persian]

Amoozgar, Jaleh, & Ahmad Tafazzoli. (1382), *The Pahlavi Language, Literature, Grammar*. 4th ed. Tehran: Mo'in Publications. [In Persian]

Bartholomae, Ch. (1904), *Altiranisches Wörtirbuch*, Strassburg.

Cantera, A. (2004), *Studien zur Pahlavi-Übersetzung des Avesta*, Harrassowitz, Wiesbaden (Iranica 7).

Dhabhar, M. A. (1949), *Pahlavi Yasna and Visperad*, Bombay

Geldner, K. F. (1895), *Avesta, the Sacred Books of the Parsis*, I-III, Stuttgard

Hintze, Almut. (1393). "*Avestan Literature*."*In A History of Persian Literature: The Literature of Pre-Islamic Iran*, edited by Ronald Emmerick and Maria Macuch, under the supervision of Ehsan Yarshater, Persian translation supervised by Jaleh Amoozgar, Vol. 17. 1st ed. Tehran: Sokhan Publications. [In Persian]

Hintze, A. (2007), *A Zoroastrian Liturgy, The Worship in Seven Chapters (Yasna 35-41)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Hoffmann, K. (1975), *Aufsätze zur indoiranistik*, B. I, II, Verlag, Wiesbaden.

Humbach, H. (1991), *The Gāthās of Zarathustra*, Vol. II, Heidelberg: KarlWinter Universitätverlag.

**5 Abstract**


Josephson, J. (1997), *The Pahlavi Translation Technique as Illustrated by Hōm Yašt*, Sweden: Uppasala.

Kellens, J. & Eric Pirart. (1988), *Les Textes vieil Avestiques*, Vol.II, Wiesbbaden: Dr Ludwig Reichert Verlag.

Macuch, Maria. (1393). "*Pahlavi Literature*." *A History of Persian Literature: The Literature of Pre-Islamic Iran*. edited by Ronald Emmerick and Maria Macuch, under the supervision of Ehsan Yarshater, Persian translation supervised by Jaleh Amoozgar, Vol. 17. 1st ed. Tehran: Sokhan Publications.[In Persian]

Mills, L. (1905), *The Pahlavi Text of Yasna Haptanghaiti (XXXV-XLI (XLII))*. Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (JRAS).(

Mirfakhraei, Mahshid. (1382). *A Study of the Haptaŋhāiti*. 1st ed. Tehran: Farvahar Cultural and Publishing Institute.[In Persian]

Mowlai, Chengiz. (1384), *A Manual of Old Persian: Grammar, Texts, and Lexicon*. 1st ed. Tehran: Mehrnameh Publishing.[In Persian]

Narten, J. (1986), *Der Yasna Haptaŋhāiti*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Natel-Khanlari, Parviz. (1382), *History of Persian Language*. Vol. 2. 7th ed. Tehran: Now Publishing.[In Persian]

Rashed Moḥaṣṣel, Mohammad-Taqi. (1364), *An Introduction to the Grammar of the Avestan Language:( Study of Yasna 9*). 1st ed. Tehran: Karyan Publications. [In Persian]

Rashed Moḥaṣṣel, Mohammad-Taqi. (1389), *A Manual of Sanskrit Language*: *Grammar, Selected Texts*, *and Glossary*. 1st ed. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies.[In Persian]

Tafazzoli, Ahmad. (1383). *History of Pre-Islamic Iranian Literature*. With the collaboration of Jaleh Amoozgar. 4th ed. Tehran: Sokhan Publishing.[In Persian]

*زبان شناخت*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دوفصل‌نامهٔ علمی (مقالهٔ پژوهشی)، سال ۱۷، شمارهٔ ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۵

# نحوهٔ برگردان افعال اوستایی به پهلوی در یسن‌های ۳۵-۳۸

**محبوبه مهدی پوررابری***
**فرح زاهدی**، چنگیز مولایی*****

## چکیده

بسیاری از حالت‌های صرفی و نحوی دستگاه فعل در اوستا در تحول از ایرانی باستان به فارسی میانه از بین رفته و مترجم پهلوی ملزم گردیده است برای بازسازی یک ساختار فعلی اوستایی از نزدیک‌ترین معادل پهلوی آن استفاده کند و یا دست به تغییرات و جابجایی‌هایی بزند. هدف از پژوهش حاضر بررسی تحولات و نحوهٔ برگردان افعال اوستایی به پهلوی (زند) در چهار فصل از یسن هفت‌ها یعنی یسن ۳۵- ۳۸ می‌باشد. این پژوهش به‌طور کلی شامل دو بخش است: نخست افعالی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که از نظر زمانی از اوستا به پهلوی تغییر نکرده و بر اساس تغییر در وجه و شخص و شمار طبقه‌بندی شده‌اند. سپس افعالی که از نظر زمانی از اوستا به پهلوی در آن‌ها تغییر رخ داده، بررسی شده‌اند. همچنین این پژوهش به بررسی وجوهی از اوستا پرداخته است که در پهلوی از میان رفته و با نزدیک‌ترین معادل پهلوی آن جایگزین شده‌اند مانند وجه انشایی.

**کلیدواژه‌ها:** یسن، هپتنگهایتی، زند، فعل، وجه، باب.

* دکترای فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول)، mehdipoor.mahboobe3@gmail.com

** استادیار فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، سازمان اسناد و کتاب‌خانهٔ ملی ایران، تهران، ایران، zahediut@gmail.com

*** استاد فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشکدهٔ ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه تبریز، chmowlaee@tabrizu.ac.ir ،cmowlaee@yahoo.com.au

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۶/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۱۶

## ۱. مقدمه

### ۱.۱ یسن هفت ها یا هپتنگهایتی

«یسن» تحت‌اللفظی به معنی «پرستش» و «نیایش» است و از نظر اشتقاق با کلمات «جشن» و «ایزد» در زبان فارسی هم‌ریشه است و در اصطلاح نام بخشی از اوستاست که در حین مراسم مذهبی خوانده می‌شود. این واژه در اوستا به‌صورت -yasna (مشتق از ریشهٔ اوستایی -yaz و فارسی باستان -yad «ستایش کردن») به‌کار می‌رود و معادل آن در سنسکریت -yajná (از ریشهٔ -yaj) می‌باشد و در فارسی میانه به‌صورت yazišn از مصدر yaštan «ستایش کردن» استعمال شده است. یسن‌ها که مهم‌ترین بخش اوستاست، از هفتاد و دو فصل تشکیل شده است که هر فصل آن در فارسی «ها» یا «هات» نامیده می‌شود. هر ها یا هات نیز به نوبهٔ خود دارای چندین بند است. گاهان جمع گاه (اوستا: -gāθā «شعر و سرود»، فارسی میانه gāh «سرود»، «گاه»)، قدیمی‌ترین بخش از اوستا و کهن‌ترین اثر ادبی ایران است که بر جای مانده است. گاهان را سرودهای خود زردشت دانسته‌اند. گاهان مشتمل بر هفده سرود است و به همراه یسن هپتنگهایتی در میان یسن‌ها قرار دارد (تفضلی، ۱۳۸۳: ۴۰).

هپتنگهایتی یا یسن‌های هفت فصل یسن‌های ۳۵ تا ۴۱ از ۷۲ فصل یسنا را تشکیل می‌دهد و پس از گاهان قدیمی‌ترین بخش اوستاست (تفضلی، ۱۳۸۳: ۳۸). یسن هفت ها را می‌توان نثری مسجع یا آهنگین دانست زیرا نه مانند گاهان موزون به وزن هجایی، یعنی متشکل از ابیات دارای هجای مساوی است و نه به نثرِ متعارف اوستای جدید تألیف شده است. یوهانا ناراتن آن را نثری نزدیک به نظم می‌داند که در هنگام مراسم آیینی از بر تلاوت می‌کرده‌اند هینتسه معتقد است که یسن هپتنگهایتی را نباید نثری متعارف که عاری از آرایه است، دانست بلکه مانند گاهان متنی شعری است و تفاوت آن‌ها در نوع شعری آن‌ها می‌باشد؛ قالب شعری گاهان مبتنی بر آهنگ هجاهاست و قالب شعری یسن هفت ها مبتنی بر آهنگ کلمات است (نک هینتسه، ۱۳۹۳: ج ۱۷/ ۵۵، نیز نک. پاورقی ۲؛ Narten, 1986:21-23).

### ۲.۱ ترجمه و تفسیر اوستا به پهلوی

ترجمه و تفسیر اوستا به پهلوی اصطلاحاً «زند» خوانده می‌شود. روش کار در ترجمهٔ اوستا چنین بود که بند یا عبارتی از اوستا را به پهلوی واژه به واژه به همان ترتیبی که در اصل

اوستایی آمده ترجمه می‌کردند و هر جا که لازم بود تفسیری بدان می‌افزودند. مترجمان اوستا در ترجمهٔ این کتاب به پهلوی می‌کوشیدند تا نهایت امانت را معمول دارند و برای وفاداری به متن اصلی، سبک جمله‌بندی اوستا را در پهلوی مراعات می‌کردند. در این ترجمه‌ها پایبندی مترجمان پهلوی به دستور زبان اوستایی سبب شده است به خاطر تقدّم و تأخّر کلمات تحت تأثیر نحو اوستایی بسیاری از جملات پهلوی از نظر معنایی مبهم شود و برای فهم آن‌ها باید به اصل اوستایی رجوع کرد (تفضلی، ۱۳۸۳: ۱۲۶–۱۲۷؛ ماتسوخ، ۱۳۹۳: ج۱۷/ ۱۶۸).

یکی از متون بر جا مانده از ترجمه و تفسیر اوستا (زند) ترجمهٔ پهلوی یسن هپتنگهایتی می‌باشد.

## ۳.۱ طرح اجمالی مقوله‌های فعل در زبان اوستایی و فارسی میانه

دستگاه فعل در زبان اوستایی شامل زمان‌های مضارع، ماضی استمراری (imperfect)، نقلی (perfect)، بعید (pluperfect)، ماضی ساده/نامعین (aorist)[۱] و آینده (future) است و دارای ماده‌های مضارع، ماضی، آینده، مجهول، واداری، جعلی، آغازی، آرزویی و تشدیدی می‌باشد. در دستگاه فعلی اوستا دو باب نیز وجود دارد؛ باب گذرا (active) و باب ناگذر (middle)[۲]، و از نظر وجه به وجوه اخباری، امری، التزامی، تمنایی و انشایی تقسیم می‌شود. فعل اوستایی از نظر شخص و شمار دارای سه شخص (اول شخص، دوم شخص، سوم شخص) و سه شمار (مفرد، مثنی، جمع) می‌باشد. در تحول از ایرانی باستان به فارسی میانه (پهلوی) از دستگاه فعلی زمان ماضی ساده (مطلق/ائوریست)، نقلی و آینده و همچنین باب گذرا و ناگذر از میان رفته است. از وجوه فعل‌های دورهٔ باستان وجوه اخباری، التزامی، امری و بعضی از صیغه‌های وجه تمنایی با شکل‌های نسبتاً تقلیل‌یافته در فارسی میانه باقی مانده‌اند و تنها وجه انشایی (injunctive) به پهلوی نرسیده است. دستگاه فعلی فارسی میانه اول شخص، دوم شخص و سوم شخص ایرانی باستان را حفظ کرده است اما شمار مثنی به فارسی میانه نرسیده است (ابوالقاسمی، ۱۳۸۱: ۱۴۵ و ۱۶۷؛ Josephson, 1997: 139).

## ۴.۱ پیشینهٔ تحقیق

جوزفسون (Josephson) در اثر خود تحت عنوان « The Pahlavi Translation Technique as Illustrated by Hōm Yašt»که در سال ۱۹۹۷ میلادی انتشار یافت سعی بر این داشت تا فنون

و شیوه‌هایی را که مترجمان پهلوی مطابق آن واژه‌ها و ساخت‌های نحـوی اوسـتایی را بـه زبان پهلوی برگردانده‌اند در بخشی از زند اوستای جدید مورد بررسی قرار دهد پس از وی کانترا (Cantera) نیز در اثر خود تحت عنـوان « Studien zur Pahlavi-Übersetzung des Avesta »که در سال ۲۰۰۴ م. به چاپ رسید، با ارائهٔ تکنیک‌ها، مهارت‌ها و شیوه‌هایی که مترجمـان پهلوی برای برگردان واژه‌ها و ساخت‌های نحوی اوستایی به زبان پهلوی از آن‌هـا اسـتفاده می‌کردند، به بررسی زند بخش‌هایی از اوستا پرداخته است. نگارش این مقاله نیز در راستای همین هدف بوده است و تحولات و نحوهٔ برگردان افعال اوستایی به پهلوی در یسـن‌هـای ۳۵ تا ۳۸ با ذکر نمونه‌هایی از متن مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف از گزینش این فصـول از یسن هفت‌ها و ترجمهٔ پهلوی (زند) آن‌ها در این پژوهش این است که هفت‌هـا از نظـر شیوهٔ نگارش و زبان با گاهان همسو است و می‌توانـد نمونـهٔ بسـیار عـالی بـرای بررسـی تحولات متون گاهانی باشد. همچنین سبک نگارش پهلوی متون زند سبک خاصی است و کاملاً با سایر متن‌های پهلوی تفاوت دارد و چه از لحاظ انتخاب واژگان و چه از لحاظ تاثیر نحو اوستایی در برگردان‌ها رنگ ترجمه در آن‌هـا دیـده مـی‌شـود و در زنـد ایـن فصـول بیشترین نمونه‌های تغییر از یسن هفت ها را می‌توان مشاهده کرد و مورد بررسی قرار داد.

آوا نویسی اوستایی در مثال‌های ذکر شده بر اساس اوستای ویراستهٔ گلـدنر و بـه روش هوفمان می‌باشد (←منابع). آوانویسی متن پهلوی بر اساس متن ویراسـتهٔ دابـار و سیسـتم آوانویسی پیشنهادی توسط مکنزی انجـام شـده اسـت (←منـابع). اسـاس کـار درترجمـهٔ اوستایی ترجمهٔ مهشید میرفخرایی می‌باشد و در صورت نیاز از ترجمه‌های نارتن، هومبـاخ و هینتسه استفاده شده است. ترجمهٔ پهلوی نمونه‌های ذکر شده ترجمهٔ نگارنده و برگرفته از ترجمه‌های میلز (←منابع) و سایر مترجمین متون زند می‌باشد.

## ۲. نحوهٔ برگردان افعال اوستایی به پهلوی در یسن‌های ۳۵-۳۸

به‌طور کلی پژوهش حاضر شامل دو بخش است: ۱) افعالی که از نظر زمان از اوسـتایی بـه پهلوی تغییر نمی‌کنند. ۲) افعالی که از نظر زمانی از اوستایی به پهلوی تغییر مـی‌کننـد. هـر یـک از ایـن بخـش‌هـا از لحـاظ تغییـرات در وجـه و شـخص و شـمار دارای زیـر فصل‌هایی است.

## ۱.۲ تغییر نکردن زمان از اوستا به پهلوی

این افعال از لحاظ زمانی از اوستایی به پهلوی تغییر نمی‌کنند اما از لحاظ تغییر وجه و شخص و شمار دارای موارد زیر است:

**۱.۱.۲** افعالی که در متن اوستایی و ترجمهٔ پهلوی از لحاظ زمان و وجه و شخص و شمار یکی‌اند و بی‌آنکه تغییری در زمان و وجه و شخص و شمار این افعال رخ دهد به همان صورت از اوستا به پهلوی ترجمه شده‌اند؛

### ۱.۱.۱.۲ وجه اخباری

وجه اخباری وجهی از فعل است که شامل بیان حقایق است (Josephson, 1997: 139). این وجه مختص رویدادهای واقعی یا رویدادهایی است که از رخ دادن آن‌ها اطمینان داریم. در این وجه، مراد گوینده بیان فعلی است که در زمان گذشته روی داده، یا اکنون در جریان وقوع است و یا پس از زمان گفتار انجام خواهد گرفت (ناتل‌خانلری، ۱۳۸۲: ج۲/ ۱۹۸).

**۱.۱.۱.۱.۲** در یسن هفت‌ها افعالی به چشم می‌خورد که به‌صورت مضارع اخباری آمده و با زمان، وجه، شخص و شمار مشابه در پهلوی ترجمه شده‌اند:

1. Av.) ahurəm mazdąm ašauuanəm…**yazamide**. aməšā spəṇtā…**yazamide**. vīspąm ašaonō stīm **yazamide**= Pahl.) Ohrmazd ī ahlaw…**yazēm**. Amahraspandān…**yazēm**∴ harwisp ān ī ahlawān stī **yazom** (1/35).

اهورا مزدای اشون را ... *می‌پرستیم*. امشاسپندان را ... *می‌پرستیم*. **همهٔ** هستی اشون را...*می‌ستاییم*= (پهلوی: اورمزد اهلو را ...می‌ستاییم. امشاسپندان را ... *می‌ستاییم*. همهٔ هستی اهلوان را *می‌ستاییم*) (۳۵/۱).

2. Av.) sraēštąm aṯ tōi kəhrp/m kehrpąm **āuuaēdaiiamahī**= Pahl.) nēk ēd ī tō kirb u-t az kirbān **niwēyišn dahēm** (6/36).

اینک اعلام *می‌کنیم* زیباترین پیکر از پیکرهای تو را= (پهلوی: نیک <است> این پیکر تو و تو را از میان پیکرها *نوید می‌دهیم*) (۳۶/۶).

**۲.۱.۱.۱.۲** تغییر در شمار با زمان و وجه و شخص یکسان.

یکی از موارد اختلاف در شمار بین زبان مبدا و زبان مقصد اختلاف در کاربرد شمار است (Josephson, 1997: 140).

در زند یسن ۳۵ بند ۵ ضمیر متصل اول شخص مفرد m– نقش فاعل جمله را ایفا می‌کند پس در متن اوستایی dadəmahi، cīšmahi و huuąnmahi فعل‌های مضارع اخباری اول شخص جمع گذرا در ترجمهٔ پهلوی از لحاظ زمان و وجه با معادل اوستایی خود برابرند اما از لحاظ شمار تابع فاعل می‌باشند:

3. Av.) huxšaθrō.təmāi bāţ xšaθrəm ahmaţ hiiaţ aibī **dadəmahicā cīšmahicā huuąnmahicā**= Pahl.) ō-iz ō ōy hu-xwadāytom ēg xwadāyīh az ān ka-m abar [kū-š nēkīh aziš] **dahēm** … ud **čāšēm** … ān-iz **kunēm** (5/35).

پس به روشنی شهریاری که از آن ماست به بهترین شهریار ... *پیشکش می‌کنیم، واگذار می‌کنیم* و *می‌سپاریم*= (پهلوی: پس خدایی از آن است و نیز برای آن نیک‌فرمانرواترین. آنگاه من بر<او> [نیکی که از اوست] *دهم* ... و *بیاموزم* ... نیز آن را *انجام دهم*) (۳۵/۵).

**۲.۱.۲** افعالی که از لحاظ زمانی با همتای اوستایی خود مطابقت دارند اما از لحاظ وجه و شخص و شمار متفاوتند. این گروه خود شامل چند دسته است:

### ۱.۲.۱.۲ تغییر وجه اخباری

در یسن ۳۸ بند ۴ افعال friiąnmahī، nəmaxiiāmahī و išūidiiāmahī فعل مضارع اخباری اول شخص جمع گذرا می‌باشند. این افعال در ترجمهٔ پهلوی از لحاظ وجه و شخص به‌ترتیب به‌صورت apāmēnād، niyāyišnēnād و franāmād افعال مضارع التزامی دوم شخص جمع ترجمه شده‌اند. فعل التزامی در معنی مضارع و آیندهٔ اخباری هم به‌کار می‌رود (ابوالقاسمی، ۱۳۸۱: ۱۶۳). باب گذرا در زبان اوستایی بیان کنندهٔ این است که نتیجهٔ فعل به دیگران می‌رسد (راشد محصل، ۱۳۶۴: ۳۴). در ترجمهٔ پهلوی دو فعل جعلی apāmēnād و niyāyišnēnād که از مادهٔ مضارع متعدی ساخته شده‌اند، آمده است:

1. Av.) …tāiš **friiąnmahī** tāiš **nəmaxiiāmahī** tāiš **išūidiiāmahī**= Pahl.) …u-m pad awēšān **franāmād** u-m pad awēšān **niyāyišnēnād** u-m pad awēšān **apāmēnād** (4/38).

... با این‌ها شما را *گرامی می‌داریم*، با این‌ها *نماز می‌بریم*، با این‌ها *نیرو می‌بخشیم*= (پهلوی: ... مرا به واسطهٔ این‌ها (= این نام‌ها) *هدایت کنید* ، مرا به واسطهٔ این‌ها (= این نام‌ها) *ستایش کنید*، به واسطهٔ این‌ها (= این نام‌ها) *دین مرا (=وام مرا) بپردازید*) (۳۸/۴).

### ۲.۲.۱.۲ تغییر وجه التزامی

وجه التزامی به شیوه‌ای از بیان فعل اطلاق می‌شود که گوینده ذهن خود را به طریقی در آن دخالت می‌دهد، یعنی قصد، اختیار، تردید، فرض، شرط یا موافقت خود را ضمن بیان جریان فعل اظهار می‌دارد. در اوستا نیز وجه التزامی قصد و اتفاقات آینده را بیان می‌کند و برای عملی که هنوز آغاز نشده است، خواه فرضی باشد خواه واقعی، استفاده می‌شود. در پهلوی نیز این وجه بر آینده‌ای حتمی یا احتمالی دلالت دارد. با وجود این تفاوت‌هایی نیز در روش کاربرد این وجه بین دو زبان اوستایی و پهلوی وجود دارد (ناتل‌خانلری، ۱۳۸۲: ج۲/ ۱۹۸؛ Josephson 1997: 143).

تمام افعال یسن¬های ۳۵ تا ۳۸ که در وجه التزامی¬اند به¬صورت مضارع اخباری در پهلوی ترجمه شده¬اند و به دو دسته تقسیم می‌شوند:

#### ۱.۲.۲.۱.۲ تغییر وجه التزامی بدون تغییر شخص

1. Av.) yaθā āṯ utā nā vā nāirī vā vaēdā haiθīm aθā haṯ vohū taṯ /əādū vərəziiōtūcā īṯ ahmāi fracā vātōiiōtū īṯ aēibiiō yōi īṯ aθā **vərəziiąn** yaθā īṯ astī= Pahl.) ēdōn ān ī har dō nar ud nārīg āgāh bawēnd āškārag ēdōn ān ast wehīh [dēn] ān-iz āgāhīhā dahēnd [ō kasān kū be čāšēnd] warzēnd-iz any frāz [ō ōy any] āgāhēnēnd awēšān-iz any [hērbed] ēdōn ast ciyōn ān **warzēnd** (6/35)

و همان‌گونه که اینک مرد یا زنی آنچه را که درست است–همانگونه که آنچه را که خوب است–می‌داند پس باید اکنون آن را برای خودش انجام دهد و آن را به دیگران بشناساند. سپس آنان آن را همان‌گونه که است *انجام خواهند داد*= (پهلوی: ایدون هر دو مرد و زن آشکارا آگاه باشند این چنین آن نیکی [دین] است آن را نیز آگاهانه دهند [تا به کسان بیاموزند] و نیز انجام دهند. دیگری را [کس دیگر را] آگاهی فراز دهند (=بیاگاهانند). برای آن دیگر [هیربدان] نیز چنین است، چنین آن را *انجام می‌دهند*) (۳۵/۶).

در یسن ۳۵ بند ۷ فعل مضارع التزامی اول شخص جمع ناگذر isāmaidē که خواست و ارادهٔ قوی را بیان می‌کند، در پهلوی به‌صورت فعل مضارع اخباری اول شخص جمع xwāstār hēm ترجمه شده است و این تغییر وجه از التزامی در اوستا به اخباری در پهلوی شاید ناشی از تغییر در معنی و شکل عمل باشد که از اراده و خواست به بیان آرزو تبدیل شده است:

2. Av.) ahurahiiā zī aṯ v/ mazdå yasnəmcā vahməmcā vahištəm am/hmaidī g/ušcā vāstrəm. taṯ aṯ v/ vərəziiāmahī fracā vāt/iiāmahī yā.t/ **isāmaidē**= Pahl.) ān ī ohrmazd yazišn ud niyāyišn ēdōn az ān ī ašmā pahlom menēm ān-iz ī gōspandān kār ... ēdōn ān ī ašmā warzēm [dēn] frāz-iz āgāhēnēm … ān and čand pad tuwān **xwāstār hēm** (7/35).

همانا ما پرستش و نیایش اهورا مزدا را برای شما بهترین اندیشیده‌ایم و چراگاه را برای گاو. پس آن را برای شما انجام می‌دهیم، می‌شناسانیم تا آنجا که *بتوانیم*= (پهلوی: پرستش و نیایش اورمزد را ایدون از آن شما (= برای شما) بهترین می‌اندیشیم و نیز کار گوسفندان را ... این‌چنین آنچه از آن شماست [<یعنی> دین] عمل می‌کنیم، نیز ... فراز آگاهی می‌دهیم و آن را آنقدر که در توان <است> *خواستاریم*) (۳۵/۷).

### ۲.۲.۲.۱.۲ تغییر وجه التزامی با تغییر شخص

علاوه بر تغییر در وجه، تغییر در شخص نیز رخ داده است؛ فعل مضارع التزامی دوم شخص مفرد ناگذر dåŋhē در یسن ۳۶ بند ۱ به‌صورت فعل مضارع اخباری سوم شخص مفرد dahēd در پهلوی ترجمه شده است.

3. Av.) ahiiā θβā āθrō vərəz/nā paouruiiē pairijasāmaidē mazdā ahurā θβā θβā mainiiū sp/ništā y/ ā axtiš ahmāi y/m axtōiiōi **dåŋhē**= Pahl.) ēdōn ō ēd ī tō ātaxš pad warzišn fradom be rasēm ohrmazd … pad ēd ī tō mēnōg abzōnīg … kē ō ōy xīndagīh [kū pad ātaxš anāgīh kunēd] ān-iz ō ōy xīndagīh **dahēd** …(1/36).

در آغاز، ای مزدا اهورا، با اجتماع آتش به تو نزدیک می‌شویم، با سپندترین مینویت که رنج است برای هر آنکسی که تو او را برای رنج *برخواهی گزید* = (پهلوی: اینچنین نخست، به این آتشِ تو با عمل برسم ای اورمزد ... با این مینوی افزونِ تو ... آنکس که به او بیماری<دَهد> [یعنی به آتش بدی کند] او نیز به او بیماریَ *می‌دهد* (۳۶/۱).

### ۳.۲.۱.۲ تغییر وجه تمنایی

وجه تمنایی صورتی از صرف فعل است که در آن آرزوی وقوع فعل و نیز شک و تردید گوینده بیان می‌شود.

تمامی وجوه تمنایی یسن‌های ۳۵ تا ۳۸ در ترجمهٔ پهلوی با وجه تمنایی ترجمه نشده‌اند و با دیگر وجوه ترجمه شده‌اند:

### ۱.۳.۲.۱.۲ تغییر فعل تمنایی بدون تغییر شخص

تغییر از وجه تمنایی در اوستا به وجه اخباری و التزامی در پهلوی در بند سوم یسن ۳۵ نشان داده شده است یعنی افعال ائوریست تمنایی اول شخص جمع mainimadi، vaocōimā، varəzimā و فعل مضارع تمنایی سوم شخص مفرد x'iiāṭ به‌ترتیب در پهلوی به‌صورت افعال مضارع اخباری اول شخص جمع menēm، gōwēm و warzēm و فعل مضارع التزامی سوم شخص hād برگردانده شده‌اند:

1. Av.) … hiiaṭ ī **mainimadicā vaocōimācā varəzimācā** yā hātąm šiiaoθananąm vahištā **x'iiāṭ** ubōibiiā ahubiiā= Pahl.) … ēdōn ēn **menēm**-iz **gōwēm**-iz ud **warzēm**-iz ... az hastān [mardōmān] pad kunišn pahlom **hād** andar har dō axwān (3/35).

... باید به آنهایی(= کارهایی) *بیندیشیم* و *بگوییم* و بکنیم که از میان کارهایی که هستند برای هر دو هستی بهترین‌ها *باشد* = (پهلوی: ... چنین این را *اندیشم* <و> نیز *گویم* و نیز *انجام دهم* که ... از <سوی> باشندگان [مردمان] برای عمل بهترین *باشد* اندر هر دو جهان) (۳۵/۳).

### ۲.۳.۲.۱.۲ تغییر وجه تمنایی با تغییر شخص

در مثال زیر یک تغییر شخص از دوم شخص مفرد در اوستا به سوم شخص مفرد در پهلوی و نیز یک تغییر و دگرگونی از وجه تمنایی به اخباری رخ داده است. فعل تمنایی دوم شخص مفرد گذرا paitī.jamiiå در ترجمهٔ پهلوی به‌صورت فعل مضارع اخباری سوم شخص مفرد rasēd با پیشوند فعلی be آمده است. آتشِ اهورا مزدا که در متن اوستایی در حالت ندایی مورد خطاب واقع شده است در متن پهلوی به‌صورت سوم شخص مفرد و فاعل فعلِ be rasēd «برسد» می‌باشد:

2. Av.) …. huuō nå yātāiiā **paitī.jamiiå** ātarə mazdå…= Pahl.) … ō awe mard pad tuwān **be rasēd** ātaxš ī ohrmazd…(2/36).

...ای آتش اهورا مزدا، باشد که تو برای سهم‌ها<یت> نزد ما *آیی*= (پهلوی: ...به سوی آن مرد با توان *برسد* آتش اهورا مزدا...) (۳۶/۲).

### ۴.۲.۱.۲ تغییر وجه انشایی

وجه انشایی از عملی نام می‌برد که هیچ مرجع زمانی ندارد و می‌تواند به‌طور کلی هم گذشته و هم آینده را شامل شود. به عبارتی دیگر فعل انشایی بازماندهٔ دوره‌ای از زبان است که یک ساختار فعلی می‌توانسته برای هر دو زمان حال و گذشته به‌کار رود (ابوالقاسمی، ۱۳۸۱: ۱۶۴؛ Josephson, 1997: 139).

**۱.۴.۲.۱.۲** وجه انشایی در تحول از دورهٔ ایرانی باستان به دورهٔ میانه از میان رفته است و در بیشتر مواقع در پهلوی به‌صورت زمان ماضی ساده ترجمه شده است:

1. Av.) iθā āţ yazamaidē ahurəm mazdąm y/ gąmcā ašəmcā **dāţ** apascā **dāţ** uruuarāscā vaŋ$^{v}$hīš raocāscā **dāţ** …= Pahl.) ēdar ēdōn yazēm ohrmazd kē gōspand ahlāyīh-iz ī **dād** u-š āb-iz **dād** ud urwar-iz ī weh u-š rōšnīh **dād** …(1/37).

پس اینک اهورامزدا را می‌ستاییم که گاو و راستی را *آفرید* و آب‌ها را *آفرید* و گیاهان نیک و روشنی‌ها را *آفرید*= (پهلوی: ایدر ایدون اورمزد را می‌ستاییم که گوسفند را، نیز اهلایی را *آفرید*، او آب را نیز *آفرید* و نیز گیاه نیک را، او روشنی را *آفرید*...) (۳۷/۱).

2. Av.) ūitī yā v/ vaŋ$^{v}$hīš ahurō mazdå nāmąn **dadāţ**= Pahl.) ēdōn ašmā kē weh hēd ā-tān ohrmazd nām **dād** (4/38).

این چنین با نام‌هایی که اهورا مزدا به شما، ای خوبان، *داد*= (پهلوی: ایدون شما که نیک هستید، آنگاه پس شما را اورمزد نیکی‌ده (= دهندهٔ چیزهای خوب) نام *داد*) (۳۸/۴).

**۲.۴.۲.۱.۲** تغییر وجه و زمان از ائوریست انشایی در اوستا به مضارع اخباری در پهلوی در یسن‌های ۳۵/۳ و ۳۵/۹ نشان داده شده است:

در بند ۳ یسن ۳۵ فعل ائوریست انشایی اول شخص جمع ناگذر varəmaidī (از ستاک گذشتهٔ -var) به‌صورت فعل مرکب kāmag dahēm فعل مضارع اخباری اول شخص جمع ترجمه شده است. باب ناگذر در اوستا صورتی است که نتیجهٔ فعل به خود شخص می‌رسد اما الزاماً در پهلوی با لازم یکی نیست. در فعل در برگردان پهلوی، در معنی متعدی است:

1. Av.) taţ aţ **varəmaidī** ahurā mazdā ašā.srīrā…= Pahl.) ō ēn ēdōn ēg **kāmag dahēm** kē ahlāyīh nēk [dēn]…(3/35).

ای اهورا مزدا از طریق راستی زیبا این را *برگزیده‌ایم*...= (پهلوی: پس به این که اهلایی نیک [دین] <است> چنین *کامه دهم*...) (۳۵/۳).

در بند ۹ یسن ۳۵ فعل ائوریست انشایی اول شخص جمع گذرا frauuaocāmā (از ستاک گذشتهٔ -vaoca و ریشهٔ -vac «گفتن» در پهلوی به صورت frāz gōwēm فعل مضارع اول شخص جمع برگردانده شده است:

2. Av.) imā aṯ uxδā vacå ahurā mazdā … **frauuaocāmā**= Pahl.) ēn ēdōn saxwan-gōwišnīh ī ohrmazd … **frāz gōwēm** (9/35).

اکنون ای اهورا مزدا این سخنان را <به‌عنوان> سخنان بیان شده ... *بیان کرده‌ایم*[۳]= (پهلوی: چنین این سخن‌گویی اورمزد را ... *فراز گوییم*) (۳۵/۹).

### ۵.۲.۱.۲ تغییر وجه امری

وجه امری صورتی از فعل است که با آن فرمانی داده می‌شود و حکم، نصیحت، تشویق، التماس و آرزو را بیان می‌کند. به‌طور کلی وجه امری در دست‌نویس‌های اوستایی به‌صورت همان وجه امری در پهلوی ترجمه شده است. وجه امری سوم شخص مفرد و جمع در اوستا اشکال خود را در پهلوی از دست داده و کمرنگ شده‌اند (ناتل‌خانلری، ۱۳۸۲: ج۲/ ۱۹۹؛ Josephson, 1997: 147).

تغییر وجه و شمار از اوستا به پهلوی در یسن ۳۵ بند ۶ دیده می‌شود. دو فعل امر سوم شخص مفرد vərəziiōtū و vātōiiōtū در اوستا به‌صورت warzēnd و āgāhēnēnd افعال مضارع اخباری سوم شخص جمع در پهلوی ترجمه شده‌اند:

1. Av.) yaθā āṯ utā nā vā nāirī vā vaēdā haiθīm .. /əādū **vərəziiōtūcā** īṯ ahmāi fracā **vātōiiōtū** īṯ aēibiiō= Pahl.) ēdōn ān ī har dō nar ud nārīg āgāh bawēnd āškārag ēdōn ān ast wehīh [dēn] … ān **warzēnd**-iz any frāz … **āgāhēnēnd** (6/35).

همان‌گونه که اینک مرد یا زن آنچه را که درست است می‌داند ... پس باید آن را برای خودش *انجام دهد* و باید آن را به دیگران *بشناساند* ...= (پهلوی: ایدون هر دو مرد و زن آگاه شوند که اینچنین نیکی [دین] است ... آن را نیز *انجام دهند*، دیگری را نیز *فراز آگاهی دهند*) (۳۵/۶).

## ۲.۲ تغییر زمان از اوستا به پهلوی

افعالی که از لحاظ زمانی از اوستایی به پهلوی تغییر می‌کنند. در این افعال علاوه بر تغییر زمان گاهی تغییر در وجه و شخص و شمار رخ داده است.

### ۱.۲.۲ تغییر ماضی نقلی

فعل ماضی نقلی به کاری که در گذشته انجام گرفته و پایان یافته است اطلاق می‌شود. در زبان فارسی این نوع گذشته را با ماضی نقلی بیان می‌کنند یعنی گذشته‌ای که اثر آن به زمان حال نیز رسیده است. در اوستا این فرم حالتی را بیان می‌کند که از عمل گذشته نتیجه می‌گیرد (Josephson, 1997: 148). ماضی نقلی در اوستا غالباً از مضاعف کردن یک هجا از ریشه به‌دست می‌آید و غالباً در هجایی که در آغاز ریشه برای مضاعف کردن آورده می‌شود تغییراتی داده می‌شود. در پهلوی ماضی نقلی از افزودن صیغهٔ مضارع اخباری فعل ēstādan «ایستادن» به مادهٔ ماضی ساخته می‌شود (ابوالقاسمی، ۱۳۸۱: ۱۵۰؛ آموزگار–تفضلی، ۱۳۸۲: ۷۸). در مثال‌های زیر مترجم پهلوی از این قاعده پیروی نکرده است و فعل ماضی نقلی یا به‌صورت فعل مضارع اخباری ترجمه شده یا اسم مصدر جایگزین آن شده است:

#### ۱.۱.۲.۲ تغییر ماضی نقلی به مضارع اخباری

در یسن ۳۵ بند ۶ vaēdā فعل نقلی سوم شخص مفرد گذرا است که در پهلوی به‌صورت فعل مرکب āgāh bawēnd فعل مضارع اخباری سوم شخص جمع ترجمه شده است. تغییر زمان و شمار در فعل در متن اوستایی و ترجمهٔ پهلوی آن دیده می‌شود:

1. Av.) yaθā āṭ utā nā vā nāirī vā **vaēdā** haiθīm aθā haṭ vohū…= Pahl.) ēdōn ān ī har dō nar ud nārīg **āgāh bawēnd** āškārag ēdōn ān ast wehīh [dēn]…(6/35).

و همان‌گونه که اینک مرد یا زنی آنچه را که درست است–همانگونه که آنچه را که خوب است–*دانسته است*...= (پهلوی: ایدون هر دو مرد و زن آشکارا *آگاه باشند* این چنین آن نیکی [دین] است) (۳۵/۶).

### ۲.۱.۲.۲. تغییر ماضی نقلی به اسم مصدر

فعل نقلی اول شخص مفرد گذرا adā (از ریشهٔ -ad «گفتن») در یسن ۳۵ بند ۸ به‌صورت اسم مصدر dahišn در پهلوی ترجمه شده است، مترجم پهلوی گویا واژهٔ ādā را از ریشهٔ – dā «دادن» دانسته و آن را به‌صورت اسم مصدر به پهلوی برگردانده است:

2. Av.) … kahmāicīţ hātąm jījišąm vahištąm **ādā** ubōibiiā ahubiiā= Pahl.) … kadār-iz-ē(w) az hastān [mardōmān] …zīwišnōmandīh … pahlom **dahišn** pad har dō axwān (8/35)

... پس اکنون می‌گویم[۴] هر یک از هستندگان را آرزوی به‌دست آوردن بهترین برای هر دو هستی= (پهلوی: ... برای هر یک از باشندگان [مردمان] ... زندگی بهترین دهش/ عطا برای هر دو جهان است) (۳۵/۸).

## ۳. نتیجه‌گیری

دستگاه فعل در زبان اوستایی مانند سایر زبان‌های ایرانی باستان دارای یک سیستم غنی صرفی و نحوی است. بسیاری از حالت‌های صرفی و نحوی در اوستا در تحول از ایرانی باستان به فارسی میانه از بین رفته است و مترجم پهلوی ملزم گردیده است برای بازسازی یک ساختار فعلی در اوستا از نزدیک‌ترین معادل پهلوی آن استفاده کند و یا دست به جابه‌جایی‌ها و تغییراتی بزند. این احتمال وجود دارد که این اختلافات و ناهمخوانی‌ها ناشی از اشتباه در برداشت و تفاسیر رونویسی‌کنندگانی باشد که از پهلوی آگاهی محدودی دارند.

برخی از این تغییرات در وجه و زمان یسن‌های ۳۵ تا ۳۸ و زند آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است که به نتایج قابل توجهی می‌توان اشاره کرد:

۱. وقتی یک وجه اوستایی در پهلوی از میان رفته باشد بنابراین با نزدیک‌ترین معادل پهلوی آن جایگزین می‌شود. مانند وجه انشایی که در بیشتر مواقع با ماضی ساده و گاهی با مضارع اخباری ترجمه شده است.

۲. تمام افعال در وجه التزامی در یسن‌های ۳۵ تا ۳۸ به‌صورت مضارع اخباری ترجمه شده‌اند.

۳. افعال در وجه تمنایی در این یسن‌ها به‌صورت وجه تمنایی در پهلوی ترجمه نشده‌اند و با دیگر وجوه از جمله اخباری و التزامی ترجمه شده‌اند.

۴. علاوه بر تغییر وجه، تغییر در شخص از سوم شخص جمع در اوستا به دوم شخص جمع در پهلوی و نیز تغییر در شمار از مفرد به جمع رخ داده است.

۵. ماضی نقلی در در زند این یسن‌ها از قاعده دستوری خود پیروی نکرده و یا به‌صورت فعل مضارع اخباری ترجمه شده یا به‌وسیلهٔ اسم مصدر جایگزین شده است.

## پی‌نوشت‌ها

۱. کاربرد مادهٔ ماضی یا ائوریست در فارسی باستان بسیار اندک است. در زبان اوستایی، بیشترین کاربرد این ماده در متون گاهانی که یسن هفت ها را نیز شامل می‌شود، مشاهده می‌گردد (مولایی، ۱۳۸۴: ۶۸). مادهٔ ماضی بر دو گونه است:

۱. الف- مادهٔ سین‌دار← ماده‌ای است که در ساخت آن s هندواروپایی به‌کار رفته است. این s در ایرانی باستان به‌صورت‌های š، s، h در آمده است.

۲. مادهٔ بی‌سین← ماده‌ای است که در ساخت آن s هندو اروپایی به‌کار نرفته است (ابوالقاسمی، ۱۳۸۱: ۱۵۱).

۲. تفاوت باب گذرا و ناگذر در این است که در باب ناگذر حاصل فعل به نحوی به خود فاعل برمی‌گردد و یا معنای انعکاسی داردو گاهی نیز معنای مجهول در باب ناگذر بیان می‌شود. البته این تفاوت باب گذرا و ناگذر در بسیاری موارد از میان رفته است (آموزگار-تفضلی، ۱۳۸۲: ۶۴).

۳. نارتن frauuaocāmā را فعل ائوریست التزامی اول شخص جمع گذرا از ریشهٔ -vac «گفتن»، مادهٔ ائوریست -vaoca و پیشوند -fra می‌گیرد (Narten, 1986: 127-128). کلنز و پیرار آن را فعل ائوریست انشایی اول شخص جمع گذرا می‌گیرند و «بیان کرده‌ایم» معنی می‌کنند (Kellens-Pirart, 1988: II/ 295؛ Hintze, 2007: 95-97).

۴. در اوستا واژهٔ ādā را هومباخ فعل نقلی سوم شخص مفرد گذرا از ریشهٔ -ad «گفتن»، «اعلام کردن» می‌گیرد (Humbach, 1991: II/ 120). کلنز و پیرار این واژه را فعل مضارع اخباری اول شخص مفرد از ستاک نقلی -ād از همین ریشه می‌دانند (Kellens-Pirart, 1988: II/ 200). نارتن و به پیروی از او هینتسه نیز این واژه را فعل مضارع اخباری اول شخص مفرد می‌گیرد «من اعلام می‌دارم» که منظور از «من» زردشت است که پیام اهورامزدا را به هر یک از موجودات ابلاغ می‌کند (Hintze, 2007: 91-93؛ Narten, 1986: 125-126). بارتلمه واژه را فعل امر دوم شخص مفرد گذرا از ریشهٔ –dā «دادن» و پیشوند -ā می‌گیرد و «تلافی کردن، جبران کردن» معنی می‌کند (Bartholomae, 1904: 718؛ نک. میرفخرایی ۱۳۸۲: ۵۸). مترجم پهلوی گویا واژهٔ ādā را از ریشهٔ –dā «دادن» دانسته و آن را به‌صورت اسم مصدر در پهلوی برگردانده است.

## کتاب‌نامه


ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۱)، *دستور تاریخی زبان فارسی*. چاپ سوم. تهران: سمت.

آموزگار، ژاله و احمد تفضلی. (۱۳۸۲)، *زبان پهلوی ادبیات و دستور آن*، چاپ چهارم، تهران: انتشارات معین.

تفضلی، احمد. (۱۳۸۳)، *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام*، به کوشش ژاله آموزگار، چاپ چهارم، تهران: نشر سخن.

راشد محصل، محمد تقی. (۱۳۶۴)، *در آمدی بر دستور زبان اوستایی (بررسی یسن نهم)*، چاپ اول، تهران: انتشارات کاریان.

راشد محصل، محمد تقی. (۱۳۸۹)، *راهنمای زبان سنسکریت: دستور زبان، متن‌های برگزیده، واژه‌نامه*، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ماتسوخ، ماریا. (۱۳۹۳)، «*ادبیات پهلوی*» در *تاریخ ادبیات فارسی، ادبیات ایران پیش از اسلام*، به کوشش رونالد امریک و ماریا ماتسوخ، زیر نظر احسان یارشاطر، ترجمهٔ فارسی زیر نظر ژاله آموزگار، جلد هفدهم، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن.

مولایی، چنگیز. (۱۳۸۴)، *راهنمای زبان فارسی باستان (دستور زبان، گزیدهٔ متون، واژه‌نامه)*، چاپ اول، تهران: نشر مهرنامک.

میرفخرایی، مهشید. (۱۳۸۲)، *بررسی هفت ها*، چاپ اول، تهران: موسسهٔ فرهنگی و انتشارات فروهر.

ناتل‌خانلری، پرویز. (۱۳۸۲)، *تاریخ زبان فارسی*، جلد دو. چاپ هفتم، تهران: نشر نو.

هینتسه، آلموت. (۱۳۹۳)، «*ادبیات اوستایی*» *در تاریخ ادبیات فارسی، ادبیات ایران پیش از اسلام*، به کوشش رونالد امریک و ماریا ماتسوخ، زیر نظر احسان یارشاطر، ترجمهٔ فارسی زیر نظر ژاله آموزگار، جلد هفدهم، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن.

Baartholomae, Ch. (1904), *Altiranisches Wörtirbuch*, Strassburg.

Cantera, A. (2004), *Studien zur Pahlavi-Übersetzung des Avesta*, Harrassowitz, Wiesbaden (Iranica 7).

Dhabhar, M. A. (1949), *Pahlavi Yasna and Visperad*, Bombay.

Geldner, K. F. (1895), *Avesta, the Sacred Books of the Parsis*, I-III, Stuttgard.

Hintze, A. (2007), *A Zoroastrian Liturgy, The Worship in Seven Chapters (Yasna 35-41)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Hoffmann, K. (1975), *Aufsätze zur indoiranistik*, B. I, II, Verlag, Wiesbaden.

Humbach, H. (1991), *The Gāthās of Zarathustra*, Vol. II, Heidelberg: KarlWinter Universitätverlag.

Josephson, J. (1997), *The Pahlavi Translation Technique as Illustrated by Hōm Yašt*, Sweden: Uppasala.

Kellens, J. & Eric Pirart. (1988), *Les Textes vieil Avestiques*, Vol.II, Wiesbbaden: Dr Ludwig Reichert Verlag.

Mills, L. (1905), *The Pahlavi Text of Yasna Haptanghaiti (XXXV-XLI (XLII))*. Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (JRAS).(

Narten, J. (1986), *Der Yasna Haptaŋhāiti*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.